

Vergeet dat onze tijd
zoveel complexer is dan alles
wat ooit voorafging

GESCHIEDENIS VAN
DE WERELD VAN MORGEN

WWW.KRITAK.BE

Kritak maakt deel uit van Uitgeverij Lannoo nv

© Uitgeverij Lannoo nv, Tielst en Rik Coolsaet, 2021

Boekverzorging: Tinxz (Filip Coopman)

Omslagontwerp: Dooreman

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

D/2021/45/177

ISBN 978 94 0146 844 2

NUR 740

RIK COOLSAET

Vergeet
dat onze tijd
zoveel
complexer
is dan alles
wat ooit
voorafging

GESCHIEDENIS
VAN DE WERELD
VAN MORGEN

KRITAK

Voor Eleonora, mijn kleindochter,
die de wereld van morgen zal boetseren

INHOUD

TEN GELEIDE	11
OUVERTURE <i>Werelden van onzekerheid</i>	15
BEROERING IN DE NEDERLANDEN	17
BELLE ÉPOQUE	23
MOEDER, WAAROM LEVEN WIJ?	29
ZOË'S ONBEHAGEN	35
GOLFSLAGEN VAN DE GESCHIEDENIS <i>Over oud nieuw en nieuw nieuw</i>	41
ONZE WERELD – OPNIEUW – IN EEN STROOMVERSNELLING	43
Mondialisering: de grote omgeving dringt onze huiskamer binnen	44
De nieuwe wereld(wan)orde: terug van weggeweest	51
De technologische revolutie: het leven van alledag in een roetsjbaan	56
En de burger? Die voelde zich alleen	61

INHOUD

MIGRATIE – GESCHIEDENIS ZONDER EINDE	67
Fransmans	68
Walenmannen	72
België, land van aankomst	76
Een collectieve nachtmerrie	83
Over gisteren en vandaag	88
WEINIGHEBBERS, MIN-OF-MEERHEBBERS	
EN ALLESHEBBERS	93
Het walhalla van de middenklasse	95
Hoe walhalla was de middenklasse toen echt?	99
‘Jij’ bent de waan van de dag	101
De 20:70:10-samenleving	105
Ongelijkheid op z’n Belgisch	120
Het DNA van onze samenleving	139
OMGAAN MET ONZEKERE TIJDEN	
<i>Een oefening in samenleven</i>	141
DIAGNOSE VAN ONZE TIJD	143
Ongelijkheid op de schop	144
Indignez-vous!	148
De verleiding van de sterke leider	152
Me Too met een hashtag	156
Het onbereikbare einde van de maand	159
Recht op een toekomst	161
Black Lives Matter	164
Twee remedies	170

INHOUD

VERSCHANSEN IN EEN BELEGERDE BURCHT	173
De gekantelde gemoedstoestand	175
Identiteit als reddingsboei	180
Draagvlak voor rancune	188
Spelen met vuur	190
DE BOEL BIJ ELKAAR HOUDEN	195
Draagvlak voor solidariteit	197
Met zijn allen erbij horen	200
Een gedeelde horizon	203
Engagement onder individualisten	209
LEESWIJZER	217

TEN GELEIDE

DIT IS EEN GESCHIEDENIS VAN het heden, in het licht van gisteren, met het oog op morgen. We leven in onzekere tijden. Complexe tijden ook. De snelheid van het nieuws is adembenemend. Voortdurend worden we overvallen door gebeurtenissen die we niet zagen aankomen. Weerzinwekkende aanslagen die onschuldige slachtoffers maken. Het klimaat dat verandert. Nieuwe technologieën die ongekende einders openen. Een virus dat wereldwijd het dagelijks leven van miljoenen mensen overhoophaalt. Nieuwkomers die in onze dorpsstraat komen wonen. Een Amerikaans president die zijn aanhangers opzweept om het Capitool in Washington te bestormen. Het leven was vroeger eenvoudiger, verzuchten we vaak.

Dat is niet zo. We leven niet in unieke tijden. De wereld is niet op hol geslagen. Zoiets beweren mag vreemd lijken als we bovenstaande paragraaf herlezen. Maar vaak vergeten we aan de geschiedenis te vragen of wat we vandaag als nieuw ervaren, wel zo nieuw is als we denken. Het verleden is vaak geen deel van de landkaart waarmee we onze weg zoeken in de wereld van vandaag, laat staan van die waarmee we de wereld van morgen tegemoet treden. Toch is het verleden de enige gids die we hebben om in de toekomst te kijken.

Werelden van onzekerheid zijn er in het verleden wel vaker geweest. De indruk dat de wereld complex is, onvoorspelbaar,

helemaal nieuw en nooit eerder gezien in de loop der tijden, ook die is in vroeger tijden wel eens vaker opgedoken. De geschiedenis is een lange, trage rivier. Maar soms brengen golfslagen haar in een stroomversnelling die onze vertrouwde omgeving wegspoelt. Voor sommigen opent dat grenzeloze perspectieven. Anderen voelen zich verloren, als schipbreukelingen zonder houvast.

Dat hebben we de afgelopen decennia opnieuw beleefd. Ergens in de jaren zeventig van vorige eeuw is de geschiedenis opnieuw gaan versnellen. De wereld werd kleiner, toen de mondialisering haar in onze huiskamer binnenbracht. De Koude Oorlog tussen de Verenigde Staten en Rusland maakte plaats voor een ogenschijnlijk onvoorspelbaar machtsspel tussen grote en kleine mogendheden, die soms samenwerken en vaak botsen. De computer drong binnen in alle poriën van onze samenleving en veranderde de werkvloer en daarmee ons dagelijks leven in een roetsjbaan. Tegen de jaren negentig waren die golfslagen een stroomversnelling geworden, die de grote omgeving van de wereldpolitiek en de kleine omgeving van ons dagelijks leven ingrijpend veranderde.

In 2008 verscheen *Geschiedenis van de wereld van morgen*. Het wou het heden met het verleden verbinden om de landkaart waarmee we dagelijks onze weg zoeken naar morgen, wat meer reliëf te geven en zo meteen ook wat orde in de wanorde aan te brengen. Het waagde zich ook aan een voorspelling. Voor zover de geschiedenis onze gids kon zijn, konden we er maar beter van uitgaan dat we woelige tijden tegemoetgingen. Het lag nog maar net in de boekhandel of de wereld dook de Grote Recessie in. In Europa werd die gevolgd door een banken- en schulden crisis, die pas een decennium later overwonnen raakte. Toen zat Europa volop in een vluchtelingen- en asielcrisis. Toen die was gaan liggen, werd de wereld getroffen door het nieuwe coronavirus, dat de ernstigste economische crisis sinds

meer dan een eeuw veroorzaakte. En met die crisissen kwamen protestgolven, de ene na de andere.

Tijd dus om opnieuw een balans op te maken, van de grote omgeving van de wereldpolitiek en van de kleine omgeving van ons dagelijks leven. Tussen beide staat geen waterdicht schot, zal alweer blijken. In beide zijn keuzes mogelijk. Die zullen mee bepalen hoe morgen er zal uitzien.

Niemand kan voorspellen hoe de wereld van 2100 zal terugblikken op die van vandaag. De toekomst laat zich immers niet voorspellen. Ze laat zich maken, kneden, boetseren.

Want we zijn niet willoos overgeleverd aan de stroom van de tijd.

Brussel — Aix-en-Issart, januari 2021

OUVERTURE

Werelden van onzekerheid

BEROERING IN DE NEDERLANDEN

‘Welke tijd uit het verleden heeft zoveel onheil gebracht als die waarin we leven? Waarheen je maar je blik en aandacht richt, angst en dreiging allerwegen en talrijke tekenen van instorting, als bij een slecht gestut huis. Zoals alle rivieren in de oceanen samenstromen, zo lijkt onze tijd het verzamelbekken van de rampspoed.’

JUSTUS LIPSIUS, 1584

JUSTUS LIPSIUS IS IN DE zestiende eeuw veruit de meest bekende humanist van de Lage Landen. Geboren in 1547 in Overijse in een gegoede familie, gevlucht naar Leiden in 1578 en dertien jaar later teruggekeerd naar zijn vaderland. In Leiden schrijft hij *De Constantia*, een tweegesprek tussen een stoïcijnse leermeester (Langius) en zijn angstige leerling (Lipsius zelf), die om raad komt vragen over de ‘beroering in mijn vaderland’.

Zijn vaderland, dat zijn de Zeventien Provinciën, een gebied onder leiding van de Spaanse koning, dat zich uitstrekt van Groningen tot Duinkerke. De zuidelijke gewesten zijn de meest welvarende regio ter wereld. Tapijtweverij, linnen, kantwerk en

vlas hadden welvaart gebracht in vele Vlaamse dorpen. De steden zijn burchten van cultuur en voorspoed. ‘Vlaanderen wordt gehouden voor het machtigste graafschap van heel het christenrijk,’ noteert de Florentijn Lodovico Guicciardini in 1567 in zijn *Beschryvinghe van alle de Nederlanden*.

Antwerpen is de grootste haven ter wereld, dankzij een spectaculaire toename van de mondialisering. Het is de spil van de mondiale handelsstromen, die het Iberische schiereiland verbinden met hun koloniale bezittingen in de zopas ontdekte Nieuwe Wereld, met West-Afrika, het Balticum en Rusland, met Engeland en Duitsland. Buitenlandse kooplui zijn er in groten getale toegestroomd. Naast ’s werelds belangrijkste handelsstad is Antwerpen ook de geldmarkt van Europa bij uitstek. Nieuwe financiële technieken worden er ontwikkeld om de groei van de wereldhandel te begeleiden.

Maar tegen het midden van de eeuw zijn donkere wolken zich gaan samenvakken boven de Nederlanden. De Spaanse troon probeert er al lang zijn gezag te centraliseren (in Brussel). Net zoals de andere Europese staten hoopt Madrid op die manier zijn controle over de economie te versterken. Belastingen zouden dan gemakkelijker kunnen geheven worden om de staatskas te spijzen, die erg te lijden heeft onder de oorlogen tegen de Ottomanen en tegen Artois. Dat zint echter de hoge adel niet. Hij beroept zich op zijn middeleeuwse privileges om zijn belangen en zijn zelfstandigheid af te schermen van het centraal gezag. De oorlogen van de Spaanse vorst zijn niet de zijne. Het protest smeult.

Parallel hiermee zijn in de Nederlanden, zoals elders in Europa, de religieuze spanningen langzaam gaan toenemen sinds de publicatie van Luthers stellingen in 1517. Door de boekdrukkunst—een ware communicatierevolutie—zijn ze op korte termijn en in ongeziene hoeveelheden verspreid geraakt en bijgevolg ook het protestantisme. In de Nederlanden waren

Kerk en staat tot dan toe naadloos samengevallen. De Kerk legitimeerde de macht van de staat en de staat verdedigde de Kerk, gewapenderhand indien nodig. Maar naarmate het protestantisme aanhang verwerft, komt deze symbiose steeds meer onder druk te staan. De Spaanse koning wil de ketters met harde hand vervolgen, maar de plaatselijke autoriteiten, waaronder de hoge adel, zien dat niet zitten. De strenge vervolging die de Spaanse koning voorstaat, leidt immers tot voortdurende onrust en rellen die het economische leven verstoren en ambachtslui tot emigratie naar rustiger oorden aanzetten.

Daarbovenop breekt in 1565 een economische catastrofe uit. Niet alle inwoners van de zuidelijke gewesten hebben de afgelopen decennia in de welvaart gedeeld, zoals de kleine boeren op het platteland en de kleine ambachtslui in de steden, wevers, vollers, bouwvakkers. Telkens als een economische crisis Vlaanderen trof, waren zij de eerste slachtoffers. In 1565 is dat opnieuw het geval. Een nieuwe pestepidemie een jaar eerder, gevolgd door een verhoging van de graanprijzen en een erg strenge winter veroorzaken massale sterfte op het platteland. Ook Antwerpen kent nu moeilijkheden. Een vertraging van de wereldhandel en een financiële crisis laten er zich voelen. Nu kijken ook de stedelijke middenklassen tegen een sombere toekomst aan.

Het snel groeiende calvinisme heeft aanhang gevonden in alle lagen van de bevolking van de zuidelijke gewesten. Maar bij deze groepen die de crisis aan den lijve ondervinden, is dat nog meer uitgesproken. Zij leveren dan ook de stoottroepen voor een spontane uitbarsting van geweld in de zomer van 1566: de Beeldenstorm, een ware terreur die al wat katholiek is uit het straatbeeld verjaagt in grote delen van West-Vlaanderen, Antwerpen en het noorden. Het beeld van de protestant slaat om. Hij wordt niet langer gezien als een underdog, maar is nu een extremist die de wapens en de macht grijpt waar en

wanneer hij de kans daartoe ziet. De bevolking raakt gepolariseerd tussen katholieken en protestanten.

‘Zoals alle rivieren in de oceaan samenstromen,’ zo wordt dit moment ‘het verzamelbekken van de rampspoed,’ schrijft Lipsius. Gebruikmakend van een luwte in zijn buitenlandse krijgsverrichtingen heeft de Spaanse koning de handen vrij en militaire middelen beschikbaar om zijn gezag en meteen ook dat van de Kerk te herstellen. Een Spaanse troepenmacht onder leiding van de hertog van Alva start een waar schrikbewind. In reactie grijpen de revolutionaire protestantse comités in het zuiden en het noorden van de Nederlanden naar de wapens.

Het resultaat is een halve eeuw geweld, een burgeroorlog (het woord komt van Lipsius) én een oorlog tegen de Spaanse overheerser. Het protestantisme wordt nu de religie van het verzet. In zuid en noord voedt de katholieke repressie het calvinistische extremisme. Wederzijdse verkettering onder de bevolking neemt de gematigden in de tang. Laveren tussen beide, zoals Justus Lipsius wordt verweten, wordt door beide kampen niet in dank afgenomen.

Decennialang heeft het geweld het dagelijks leven in de Nederlanden beheerst. De Vlaamse voorspoed is voorbij. Steden lopen leeg en streken raken ontvolkt. Tienduizenden vluchten naar Engeland, Duitsland, Frankrijk en, vooral, naar het noorden. Het geweld hertekent de bestaande grenzen en hevelt de economische macht over van zuid naar noord. ‘Steden en dorpen in Vlaanderen zijn in zulk een deerlijke toestand die nauwelijks kan beschreven worden, laat staan geloofd. (...) Een derde van de huizen [in Gent] staat te koop of te huur, of staat leeg en is onbewoond. (...) Huizen, kastelen en schuren zijn tot ruïnes vervallen en velden veranderd in verwilderde bossen van brem, doornen en distels. Alleen wie het gezien heeft, kan zich de verwoesting voorstellen,’ zo beschrijft Jan Van den Vivere de rampspoed in Gent en omgeving.